Лотюк Ольга Степанівна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

До проблеми розуміння функцій громадянського суспільства

Проблема розуміння функцій громадянського суспільства є надзвичайно складною. Згідно з Конституцією України людина в Україні визнається найвищою соціальною цінністю. Її права і свободи забезпечуються, з одного боку, державою, а з іншого – суспільством. Чим тісніше взаємодіють держава і суспільство, тим ефективніше здійснюється забезпечення прав і свобод людини. У методологічному розумінні категорії держава і суспільства слід розглядати як самостійні (відносно самостійними), але тісно взаємопов'язані. Якщо суспільство, як саморегулююча система, є визначальною конституантою держави, то держава має більш дієві засоби впливу на стан суспільних відносин.

Термін «функція» юридична наука запозичила з інших наук і наповнила її специфічним політико-правовим змістом.

Вперше термін «функція» був введений до наукового обігу представниками фізико-математичних наук Г.В. Лейбніцем та Й. Бернуллі та означав залежність однієї змінної величини від іншої [1, с.615].

Термін «функція» походить від французького слова function, що означає «виконання», «здійснення», «вчинення». У філософії під функцією розуміють явище, яке залежить від іншого явища, що змінюється залежно від зміни останнього [2, с.13-14].

У біології, соціології, етнографії, антропології та інших соціальних науках термін «функція» ототожнюється з роллю, яку виконують різні процеси та структури по підтриманню цілісності та стабільності систем, частинами яких вони є. Під функцією розуміють роль, значення чого-небудь, зобов'язання, коло діяльності [3, с.847].

В юридичній науці термін «функція» вживається для характеристики соціальної ролі держави та права [2, с.13-14].

Слід погодитись з думкою Т.Н. Радько, що термін «функція» може бути застосований до всіх динамічних структур [4, с.266].

© Лотюк О.С.

На наш погляд, безспірним аргументом на користь необхідності дослідження проблематики функцій громадянського суспільства слід визнати тезис, який висловлений ще у 1990-х роках про те, що генеральною тенденцією в розвитку функцій сучасної держави слід вважати зростання основ саморегулювання (Л.А. Морозова, Ю.А. Тихомиров, А.Г. Хабибуллін та інші).

Функції громадянського суспільства повинні бути напряму пов'язані із цілями та задачами правової політики. Так, в умовах політичної кризи на перший план виходить функція стабілізації соціально-політичного розвитку, а в умовах загрози війни – функція по стабілізації миру та безпеки [5, с.46].

У юридичній науці під функціями громадянського суспільства розуміють однорідні напрямки діяльності його інститутів, викликані необхідністю задоволення об'єктивних потреб суспільства, окремих індивідів або їх колективних утворень [6, с.19].

Необхідно розрізняти функції держави і функції громадянського суспільства. Основні відмінності між функціями держави та громадянського суспільства полягають у тому, що держава здійснює свої функції в державних інтересах, а громадянське суспільство – в інтересах суспільства. Відповідно, розрізняються і їх цілі (задоволення державного або громадського інтересу). У порівнянні з функціями держави функції громадянського суспільства деполітизовані. Функції громадянського суспільства істотно менш формалізовані у своєму прояві.

Відмінності у функціях держави і громадянського суспільства не означають, однак, що вони не перетинаються. У функції держави входить також створення умов, необхідних для здійснення функцій громадянського суспільства. Але існує і зворотний зв'язок: суспільство має дбати про державу, про його силу і авторитет. Таким чином, існує певний базисний набір функцій держави і громадянського суспільства, який, однак, може доповнюватися завдяки появі нових напрямків діяльності. І якщо функції держави більш фундаментальні, стабільні, то функції громадянського суспільства мобільніші стосовно «обслуговування» суспільних відносин. Найбільш складні, багатоаспектні, глобальні соціальні проблеми детермінують виникнення спрямованих на їх вирішення функцій одночасно і держави, і громадянського суспільства, які можна назвати їх об'єднаними, універсальними функціями (до таких належать, наприклад, антикорупційна та антинаркотична функції).

Громадянське суспільство в таких проблемних ситуаціях може і повинно надавати допомогу державі у здійсненні його функцій і одночасно контролювати (завдяки своїй базисної функції контролю за діяльністю органів публічної влади)

здійснення відповідної функції державою, за рахунок чого забезпечується її максимальна ефективність [6, с. 19 - 20].

Функції є втіленням основних напрямів діяльності інститутів громадянського суспільства та їх впливу на суспільне життя. Найголовніші з них — наступні:

По-перше, громадянське суспільство є засобом самовиразу індивідів, їх самоорганізації і самостійної реалізації ними власних інтересів. Значну частину суспільно важливих питань громадські спілки та об'єднання розв'язують самотужки або на рівні місцевого самоврядування. Тим самим вони полегшують виконання державою її функцій, бо зменшують "тягар проблем", які їй доводиться розв'язувати.

По-друге, інститути громадянського суспільства виступають гарантом непорушності особистих прав громадян, дають їм впевненість у своїх силах, служать опорою у їх можливому протистоянні з державою, формують "соціальний капітал" — ті невід'ємні риси особистості, завдяки яким вона стає здатною до кооперації та ефективних солідарних дій.

По-третє, інститути громадянського суспільства систематизують, впорядковують, надають урегульованості протестам і вимогам людей, які в іншому випадку могли б мати руйнівний характер і в такий спосіб створюють сприятливі умови для функціонування демократичної влади.

По-четверте, ці інститути виконують функцію захисту інтересів певної групи в її протиборстві з іншими групами інтересів. Завдяки їм кожна група отримує шанс "бути почутою на горі" владної піраміди [7].

У юридичній науці розрізняють функції громадянського суспільства і функції поняття «громадянське суспільство». Гаджиєв К. С. визначає дві функції поняття «громадянське суспільство»: теоретико-аналітичну і нормативну [8, с.220].

У першому розумінні це поняття використовується як теоретична категорія для аналізу й пояснення явищ реальної дійсності і свідчить, що громадянське суспільство – агреговане поняття, котре позначає специфічну сутність суспільних комунікацій, соціальних зв'язків, інститутів і цінностей. Головними суб'єктами такого суспільства є: громадянин зі своїми громадянськими правами і громадські (неполітичні й недержавні) організації-асоціації, об'єднання, рухи і громадські інститути. Щодо нормативної функції поняття громадянського суспільства, то вона слугує як концепція, що сприяє мотивації і мобілізації громадян та інших соціальних суб'єктів на розвиток різної за змістом і формою громадянської активності. Ця функція набуває особливого значення в суспільствах, що перебувають у стані трансформації. Успішне функціонування громадянського суспільства можливе лише за умов вільного розвитку індивідів та їх асоціацій, децентралізації влади й передачі значної

частини владних повноважень органам самоврядування, захист інтересів громадянського суспільства правовою державою.

На думку С. Рябова функції громадянського суспільства можна визначити, як: формування кількох групових інтересів із множини розрізнених індивідуальних, презентація цих інтересів перед державою [9, с.202]. Тобто через узагальнення розрізнених суспільних інтересів - до забезпечення існування окремого громадянина. Зокрема, в цю загальну формулу вписуються окремі функції: соціалізація особи, формування групових інтересів та їх просування через асоціації та їх діяльність, забезпечення суспільної активності громадян через залучення до діяльності асоціацій, створення умов для такої активності через відстоювання громадянських прав та свобод і обмеження таким чином втручання держави.

У взаємодії громадянського суспільства і держави можуть існувати два напрями: по-перше, держава є і залишається функцією громадянського суспільства. До цього напряму належать і теорії переважаючої ролі держави, рівного партнерства через «суспільний договір». По-друге, держава носить тимчасовий характер. Утвердження в теорії постулату про швидке відмирання держави з поступовою заміною її суспільним самоуправлінням призвело б до повного знищення громадянського суспільства. Кожна з цих теорій має свої переваги та недоліки. Протиставлення держави громадянському суспільству призводить до виникнення негативних факторів, які знаходять своє виявлення в тому, що держава та громадянське суспільство перебувають в постійному процесі боротьби.

Узгодження інтересів громадян і суспільства, їх гармонізація є визначальною умовою формування громадянського суспільства. Держава має сформувати таке правове поле, яке б містило гарантії для забезпечення рівних можливостей ІГС у здійсненні їх основної діяльності щодо захисту прав і свобод людини, а також у сфері надання соціальних послуг. При цьому принцип надання рівних можливостей повинен забезпечуватися шляхом створення прозорого механізму конкуренції.

З метою підвищення ефективності взаємодії органів влади з ІГС, розвитку партнерських відносин доцільно активно використовувати як вже закріплені в чинному законодавстві України форми взаємодії, так і перевірені вітчизняним і міжнародним досвідом, такі форми взаємодії: як підтримка діяльності різних за спрямуванням громадських організацій; створення асоційованих структур (державногромадські фонди, асоціації, партнерства), які мають визначене коло завдань і створюються за принципом цільового підходу для їх досягнення та вирішення; створення різних спільних консультативно-дорадчих органів, експертних рад, комісій, груп тощо.

© Лотюк О.С.

Проблема сутності і тенденцій розвитку громадянського суспільства надзвичайно актуальна, вона невіддільна від питань реформування суспільного життя в Україні. Адже наша держава пройшла складний шлях історичного розвитку. Тривала провінційна роль України, відсутність розвитку її державності стали причиною слабкого розвитку громадянського суспільства та його теорії. Тому проблема становлення громадянського суспільства безпосередньо пов'язана з необхідністю розбудови державності, оскільки вдосконалення суспільства і держави є необхідною умовою демократичного розвитку країни.

Основними шляхами побудови громадянського суспільства в Україні може виступати: розширення масової бази влади, підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами; активізація процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя, формування інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру - благодійні фонди, споживчі товариства, клуби за інтересами, товариства, асоціації тощо, а також розвиток різних форм громадського самоврядування і самодіяльності;• постійне удосконалення контрольних механізмів; максимальне розширення сфери судового захисту прав і свобод людини; зміцнення свободи інформації, відкритості суспільства; піднесення рівня суспільної свідомості, подолання явищ соціальної пасивності, оскільки справа не тільки в наявності демократичних установ і процедур та інформованості населення, але й в спроможності жити в умовах демократії, користуватися її благами, в готовності до постійного удосконалення політичної системи відповідно до змін конкретно-історичних умов. Іншими словами, має відбутися максимальне роздержавлення усіх сфер суспільного життя. Проте це роздержавлення зовсім не означає повної відмови від державного, в межах закону, регулювання соціального життя.

Функціональна характеристика вказує на роль громадянського суспільства у суспільній системі, на те, чому його розглядають як опору демократії і як вияв свободи. Але громадянське суспільство не зможе повноцінно виконувати названі функції, якщо в відсутній бодай один з найголовніших його атрибутів, до яких слід віднести:

1. наявність публічного простору, засобів і центрів комунікації, наслідком чого є формування сфери громадського (цивільного) життя і громадської думки;

2. організоване громадське (публічне) життя вільних і рівних індивідів, чиї права захищені конституцією та законами;

3. незалежні від держави, добровільні асоціації, автономність яких усвідомлена на індивідуальному і колективному рівні;

4. зорієнтована на громадські інтереси та публічну політику діяльність, наслідком якої є кооперація та солідарність між людьми, спілкування на засадах взаємної довіри і співробітництва.

Аналізуючи викладене, слід визнати, що всі названі функції громадянського суспільства мають право на існування. Однак функціями громадянського суспільства стосовно до умов України є: участь громадян у правотворчій (нормотворчій) діяльності; контроль державної влади з боку інститутів громадянського суспільства; участь у здійсненні державної політичної влади; підтримання державної політичної влади або протидія їй; виховна та освітня функції; охорони здоров'я та відтворення населення; охорона навколишнього природного середовища; взаємне стримування громадян та їх об'єднань від правопорушень; правова активність при реалізації власних прав, свобод і законних інтересів; формування зацікавленості державної політичної влади в реалізації свого правового статусу.

Участь громадян у правотворчій та нормотворчої діяльності пов'язана з виданням недержавними структурами актів, що відносяться безпосередньо до їх діяльності, наприклад регламентують порядок їх утворення, цілі, завдання, функції, взаємовідносини з державними органами влади тощо. При цьому будь-яка нормотворча діяльність інститутів громадянського суспільства не повинна суперечити Конституції України і здійснюватися в точній відповідності з нею.

Контрольна функція громадянського суспільства за державною політичною владою і окремими елементами громадянського суспільства в сучасних умовах практично не реалізується через недостатньо розвинені інститути громадянського суспільства. Раніше мали місце механізми громадського контролю, наприклад, існувала в часи радянського періоду система народного контролю. У цьому плані видається дуже важливим актуалізація так званих журналістських і депутатських розслідувань. В умовах розвиненого громадянського суспільства ця його функція є однією із основних.

Участь у здійсненні державної політичної влади проявляється, насамперед, у виборах органів місцевого самоврядування, вирішенні загальнодержавних завдань шляхом проведення референдуму тощо.

Підтримка державної влади або протидія їй виражається або в схваленні проведеного державою політичного курсу (реформ), або, навпаки, в актах громадської непокори.

Надання матеріальної підтримки (допомоги) державної політичної влади (благодійна діяльність громадських фондів, приватних фірм, спонсорство).

Виховна та освітня функції проявляються в сімейному вихованні та освіті, а також в процесі навчання в недержавних комерційних навчальних закладах. Тому

зазначена функція забезпечує виховання, високу кваліфікацію, грамотність фахівців - учасників громадської діяльності. Функція охорони здоров'я та відтворення населення виражається в створенні і діяльності недержавних медичних установ і соціальних служб, наданні сприяння інститутів громадянського суспільства соціальних послуг, охорони материнства і дитинства, батьківства. Екологічна функція громадянського суспільства проявляється в участі громадських інститутів (органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань) у реалізації державних екологічних програм, створення екологічних фондів, їх співпраці з міжнародними неурядовими екологічними організаціями, рухами тощо.

Взаємне стримування громадян та їх об'єднань від правопорушень пов'язано із створенням народних дружин та інших добровільних громадських об'єднань громадян з метою профілактики правопорушень тощо.

Правова активність при реалізації власних прав, свобод і законних інтересів виражається у створенні правозахисних громадських об'єднань, напрямку колективних та індивідуальних звернень до органів державної влади та органи місцевого самоврядування тощо.

Отже, громадянське суспільство здійснює свої функції в інтересах суспільства. Метою здійснення функцій громадянського суспільства є задоволення громадського інтересу. Існує певний базисний набір функцій громадянського суспільства, який, однак, може доповнюватися завдяки появі нових соціальних потреб.

Використані джерела:

1. Математический энциклопедический словарь / Гл. ред. Ю.В.Прохоров; Ред. кол.: С.И.Адян, Н.С.Бахвалов, В.И.Битюцков и др. - М.: Сов. энциклопедия, 1988. - 847 с.

2. Куксин И.Н. Матвеев П.А. Теоретические основы классификации функцій права // Юридическая наука. – 2012. - № 12. – С. 13-18.

3. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / под ред. С.И. Ожегова, Н.Ю. Шведовой. – М.: АТемп, 2007. – 944 с.

4. Общая теория права: курс лекцій / под ред. В.К. Бабаева. – Н. Новгород: Изд-во Нижегор. ВШ МВД РФ, 1993. – 544 с.

5. Струсь К.А. Функции правовой политики в сфере формирования гражданского общества. // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – 2009. - № 4(12). – С. 46-55.

6. Кипселиди, Ю.Г. Антинаркотическая функция российского государства и гражданского общества: вопросы теории и практики: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. 12.00.01 - Теория и история

© Лотюк О.С.

права и государства; история учений о праве и государстве /Ю. Г. Кипселиди; науч. рук. Н. Н. Вопленко. -Волгоград,2012. -38 с.

7. Розвиток громадянського суспільства // http://political-studies.com/?p=166.

8. Гурицька М.С. Громадянське суспільство: теорія і практика. – Вісник Сев, ДТУ. Вип. 91. Політологія. Зб. Наук., пр.. – Севастополь: Вид-во Сев. НТУ, 2008 р. – С. 219-222.

9. Політологічна теорія держави [Текст]: учебное пособие / С. Рябов. До проблеми визначення поняття «громадянське суспільство». // А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космина, В. Харченко.– [2-е вид., перероб. та доп.]. - К.: Ельга, Ніка – Центр, 2003.– 664 с.

10. Калашников С.В. Конституционные основы формирования гражданского общества в Российской Федерации: Дис.... докт. юрид. наук. М., 2001. – 447 с.

У даній статті аналізується поняття «функція», розглядаються поняття та види функцій громадянського суспільства в науці, розмежовуються поняття функцій громадянського суспільства і держави.

Ключові слова: *інститути громадянського суспільства, функції громадянського суспільства, функції держави, громадянське суспільство, держава.*

В данной статье анализируется понятие «функция», рассматриваются понятие та виды функций гражданского общества в науке, разграничиваются понятия функций гражданского общества и государства.

Ключевые слова*: институты гражданского общества, функции гражданского общества, функции государства, гражданское общество, государство.*

This article analyzes the concept of "function", discusses the concept of types of functions that civil society in science, the notion of differentiated functions of civil society and the state.

Keywords*: civil society, civil society functions, functions of the state, civil society and the state.*

© Лотюк О.С.